

Motion

1983/84:1336

Sten Svensson och Björn Körlof Åtgärder mot ungdomsarbetslösheten

Bakgrund

Arbetslöshet tär på självförtroendet. De sociala konsekvenserna som kan följa av arbetslöshet blir ibland omöjliga att övervinna för vissa individer.

Om den första kontakten med arbetslivet efter skolan blir arbetsförmedlingens köer, kan denna erfarenhet bli livsavgörande i negativ riktning. Unga människor med begränsad livserfarenhet är mera sårbara. Att direkt känna sig obehövlig leder lätt till missbruk av skilda slag. Det måste mot bakgrund av ungdomsarbetslöshetens svåra sociala konsekvenser vara en av de mest centrala politiska uppgifterna att skapa sådana förhållanden att arbetsmarknaden står öppen för alla ungdomar.

För den yngsta gruppen arbetslösa är arbetslösheten ett utbildningsproblem. Även om efterfrågan på arbetskraft är hög, har dessa ungdomar små chanser att få ett arbete. Arbetslivet ställer i dag stora krav. Maskinerna är dyrbara och komplicerade, datoriseringen utestänger utbildad personal. Arbetsgivarna förväntar sig i dag mer av den nyanställde – han/hon skall ha en bra utbildning – därför att trygghetslagar och snabbt stegrade lönekostnader har gjort nyanställningar till ett av de mest betydelsefulla investeringsbesluten, speciellt i de mindre företagen.

I dag är den s. k. 16-årspuckeln ett svårt problem för myndigheterna. Den är ytterligare ett argument för att sysselsättningen för 16–20-åringar skall ses som en utbildningsfråga. Till 1985 kommer 16-åringarna att minska men kommer sedan att öka igen. Tyvärr har skolans beredskap för att lösa detta problem varit dålig. Det ligger en stor tragik i detta eftersom det sammanfaller med en avrustning av den utbildningsverksamhet som tidigare erbjöds i företagen. Socialdemokraterna menar att företagsutbildningen skall övertas av de yrkesinriktade linjerna i gymnasieskolan. Här glömmar man bort dem som inte vill fortsätta skolan efter nian. Socialdemokraterna tänker inte ens på att den av företagen bedrivna utbildningen, tack vare den nära kontakten mellan dem som utbildas och deras kommande arbetsgivare, ger ungdomarna ett viktigt fotfäste på arbetsmarknaden redan under utbildningstiden. Denna "jämlighetens utbildningspolitik" har drabbat dem som har de sämsta förutsättningarna.

Allt detta har lett till – vilket bekräftas i ett flertal undersökningar – att den öppna arbetsmarknaden i praktiken är stängd för ungdomar under 20 år.

För den yngsta kategorin arbetslösa är utbildningsfrågorna av helt avgörande betydelse. Det faktum att allt fler börjar inse att sysselsättningen i

de åldrarna är en utbildningsfråga innebär ett stort steg framåt. Den insikten gör det, på ett helt annat sätt än tidigare, möjligt att vidta effektiva åtgärder för att komma till rätta med svårigheterna.

Även om mycket kan uträttas för att drastiskt minska antalet arbetslösa ungdomar över 20 år genom en omläggning av den ekonomiska politiken, genom att skapa ett företagsvänligare klimat och genom olika slag av arbetsmarknadspolitiska åtgärder är det ändå till sist på den enskilde individen det beror, om han eller hon får anställning.

De personliga ansträngningarna för att skaffa sig utbildning och få ett arbete är betydelsefulla, och ungdomarna måste inse sitt personliga ansvar. Det är en farlig inställning, som många gör sig till tolk för, att enbart för ungdomarna opåverkbara förhållanden bär ansvaret för ungdomsarbetslösheten. Detta riskerar att passivisera ungdomarna och kan få dem att enbart lita till samhällets åtgärder. Ur den aspekten är det också betydelsefullt att ungdomar tar de arbeten som erbjuds, även om det inte är arbeten som de skulle valt i första hand. Bara erfarenheten av en riktig anställning är betydelsefull och öppnar nya möjligheter. Det första arbetet är ju sällan också det sista.

Alla anpassningsåtgärder måste ovillkorligen utnyttjas till det yttersta. Också här spelar ungdomens egna attityder in. De svårast utsatta måste ges mod att kämpa vidare. En individinriktad anpassningsverksamhet är nödvändig, om den skall bli framgångsrik. Den skall inriktas på att bygga upp självförtroendet och viljan att också själv ta itu med problemen.

Ungdomsarbetslösheten kan inte lösas genom enkla generella metoder. Många olika åtgärder måste sättas in. Men vissa förutsättningar måste finnas. Problemet måste analyseras utifrån dagens situation och en slentrianmässig hantering av problemen efter gamla riktlinjer får inte fortsätta.

Vår samhällsekonomi måste präglas av balans och tillväxt. Och våra företag måste vara lönsamma och kunna konkurrera med företagen i andra länder. Först då blir de andra åtgärderna effektiva. Inte minst angeläget är det att snarast avveckla löntagarfondssystemet som allvarligt hämmar investeringar och framtidssatsningar inom företagen!

Problemanalys

Den ekonomiska politiken

Sedan regeringsskiftet 1982 har socialdemokraterna slussat in drygt 20 miljarder kronor i nya arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Trots detta ökar summan av antalet personer som är öppet arbetslösa och som är sysselsatta i olika arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Den trendmässiga ökningen av ungdomsarbetslösheten har inte förbättrat möjligheterna för ungdomar att få fotfäste på den reguljära arbetsmarknaden. Under hösten 1983 har arbetslöshetsnivån stigit till över 8 % för denna kategori.

De mest angelägna åtgärderna står att finna i en omläggning av den ekonomiska politiken för att förbättra de grundläggande förutsättningarna. Den viktigaste uppgiften är att begränsa de offentliga utgifterna och därmed följande skatthöjningar.

Sverige har absolut inte råd att låta så många ungdomar stå utanför arbetsmarknaden. De åtgärder som kan hjälpa upp situationen skall därför vara av långsiktig och av väl analyserad karaktär.

Bristen på lönsamhet i företagen

Det finns ett mycket starkt samband mellan industrins lönsamhet och sysselsättningsutvecklingen. Under 1970-talet, när de svenska företagen gick förhållandevis bra, infördes en mängd skatter och pålagor för att fördela företagsvinsterna. Detta visade sig vara starkt sysselsättningshämmande åtgärder, för när lönsamheten minskade i företagen – minskade också sysselsättningen.

Lönsamheten inom svenska företag har, under ett stort antal år, legat lägre än bankräntan. Detta faktum har dämpat investeringsviljan och därmed också efterfrågan på arbetskraft. Speciellt hårt har den ekonomiska krisen slagit mot ungdomsgruppen. Här har också den solidariska lönepolitiken negativt bidragit till utvecklingen. Löntagarfondssystemet kommer att förvärra dessa effekter.

Trepartiregeringen och sysselsättningen

Den svaga utvecklingen av ekonomin i vårt land under 1970-talet ledde till en för våra förhållanden stor öppen arbetslöshet och en ännu större dold sådan. Erfarenheterna av det senaste årtiondets sysselsättningspolitiska och ekonomisk-politiska åtgärder skall något behandlas här nedan.

Under 1970-talet genomlevde Sverige två lågkonjunkturer. Den första varade mellan 1971–1973 och den andra mellan åren 1976–1978. Den senare perioden var betydligt svårare eftersom vår internationella konkurrenskraft var starkt försvagad genom den snabba kostnadsutvecklingen. Under sommaren 1976 skedde dessutom en allvarlig avtappning av valutareserven. Detta kom att innebära stora restriktioner i trepartiregeringens ekonomiska politik. Det blev nödvändigt att försöka återställa balansen.

Tre betydelsefulla faktorer kan konstateras.

För det första var den öppna arbetslösheten större under lågkonjunkturen 1971–73 än den var under perioden 1976–78.

För det andra blev den s.k. överbrygningspolitiken 1974–1976 huvudorsaken till den ekonomiska kris som följde. I sysselsättningshänseende var denna politik relativt framgångsrik. Men den kom att undergräva företagets konkurrenskraft internationellt sett och därmed vår ekonomiska motståndskraft i den förlängda konjunktursvackan.

Vid en jämförelse mellan den politik som fördes före och efter 1976 visar det att trepartiregeringen klarade att hålla den öppna arbetslösheten under kontroll och fortsätta ökningen av antalet sysselsatta – men inte till priset av försämrad internationell konkurrens. I stället förbättrades den och grunden lades för en ekonomisk tillväxt och för en halvering av inflationen.

För det tredje kunde den öppna arbetslösheten kontrolleras genom en ambitiös arbetsmarknadspolitik. I företagen skapades en efterfrågan på arbetskraft. Antalet lediga platser ökade på ett år med nästan 20 000. Allt detta under de svåra åren 1977 och 1978. Det var alltså möjligt att genom att kombinera generella ekonomisk-politiska åtgärder med en målmedveten arbetsmarknadspolitik lägga grunden för en ökad efterfrågan på arbetskraft i industrin. Den mest betydelsefulla erfarenheten, var att de omfattande åtgärderna i form av sänkta arbetsgivaravgifter och sänkta marginalskatter var offensiva till sin karaktär, medan arbetsmarknadspolitiken liksom den selektiva näringspolitiken var defensiv. Det var dessa metoder som skapade de förbättrade grundförutsättningar, som gav den önskade efterfrågan på arbetskraft och den ökade tillväxten i ekonomin.

Verkligheten har bevisat riktigheten av att endast omfattande ekonomisk-politiska ingrepp förmår att ge företagen den styrka som är nödvändig för att klara sysselsättningen på sikt.

Kollektiva stödåtgärder är defensiva och döljer symtomen till ett mycket högt pris. De orkar inte rätta till de brister som ger arbetslöshet.

Ungdomspropositionen

Ungdomspropositionen, som var en produkt av den borgerliga regeringen, riktade sig till ungdomar som av någon anledning inte ville eller inte kunde delta i den reguljära gymnasieutbildningen. Genom individuellt utformad ykresintroduktion fångades också skoltrötta elever upp. Ykresintroduktionen skedde, genom utbildning förlagd till företagen, under 40 veckor. Här gavs stora möjligheter att styra in ungdomar på sådan sysselsättning som snabbt skulle leda till anställning på den öppna arbetsmarknaden.

Den socialdemokratiska regeringen arbetar inte efter ungdomspropositionens intentioner. Regeringen Palme hade inte kraft att stå emot det fackliga kravet, att yrkesintroduktion ej får förekomma. Diverse skäl har åberopats som t. ex. att ungdomar tränger ut etablerad arbetskraft, lönerna motsvarade inte de fackliga kraven osv.

Det finns också ett annat skäl till varför socialdemokraterna säger nej till yrkesintroduktion, nämligen det faktum att yrkesintroduktionen vände sig till den enskilda sektorn vilket strider mot den socialdemokratiska patentmedicinen mot ungdomsarbetslöshet vilken oftast har varit beredskapsarbete inom den offentliga sektorn.

Ungdomsarbetslöshetens orsaker

Ungdomsarbetslösheten har inte uppstått utan vidare. Den är skapad, inte av en isolerad faktor, utan av ett helt syndrom olyckliga faktorer. Ingen skall anklagas för att medvetet ha förorsakat den uppkomna situationen. Däremot har oförståndet byggt barriärer framför ungdomarna som därmed hindrats tillträde till arbetsmarknaden.

Skillnaden mellan 1950–1960-talens lågkonjunkturer och 1970-talets arbetsmarknadssituation, tillika ingången i 1980-talets, är att ungdomarna har fått det allt svårare att göra sig gällande på arbetsmarknaden i dag.

Orsakerna är flera och helt klart är att den unga arbetskraftens procentuella konkurrensförmåga försämrats mycket påtagligt under de senaste årtiondena, allra mest under de sista åren.

Det finns anledning att framhålla det faktum att ungdomarnas möjligheter på arbetsmarknaden inför krisen 1976–1978 var sämre än de var i början av 1970-talet. Då fanns inte de s. k. trygghetslagarna, som bevisligen avskräckt företagare från att anställa ungdomar. Överbrygningspolitiken med dess olika stödformer ledde till en kraftig eftersläpning av nyanställningar eftersom det fanns överkapacitet i företagen. Detta har främst drabbat nytillkomna på arbetsmarknaden.

Trots dessa två faktorer, som försvagat ungdomens allmänna konkurrenskraft, lyckades dåvarande trepartiregeringen dämpa den öppna arbetslösheten till en nivå, som inte översteg den som rådde under de mindre svåra åren i början av 1970-talet.

För att kunna föreslå effektiva åtgärder erfordras en långtgående kännedom om ungdomsarbetslöshetens orsaker. Det är inte bara nivån på utbudet av lediga platser det handlar om. Det finns sammanfattningsvis en rad faktorer av betydelse i sammanhanget:

- de minderårigas löner och lönesatser har ökat proportionellt mer än de äldres under senare år;
- samspelet mellan arbete och utbildning/praktik;
- snedvridande effekter av parallella utbildningssystem och nivåerna för studiestöd i olika system jämfört med lönenivåerna;
- arbetsgivarnas attityder, t. ex. kostnadsaspekter;
- arbetssökandes attityder, t. ex. invändningar mot arbetsmiljön;
- fackliga intressekrav;
- arbetsförmedlingens arbetssituation;
- åldersgränser ur arbetarskyddssynpunkt;
- ekonomiska skyddsnet;
- stödet till lärlingsutbildningen i relation till annan utbildning och beredskapsarbete för ungdom;
- debatten om en betygsfri skola;
- krav och ekonomiska bindningar som trygghetslagarna lägger på arbetsgivarna;

- samhällets ungdomspolitik. Omsorgs- och uppfostringsproblem;
- drogmissbruket och "flumkulturen".

Olika – i och för sig betydande – satsningar har skett punktvis, men ett samlat grepp har inte kommit till stånd. Ett sådant måste bygga på en genomarbetad syn i vilken betydande hänsyn tas till hur det moderna samhället och dess olika miljöfaktorer etc. i vid mening påverkar barn och ungdoms tillväxt, utbildning, fritid, fysik och hälsa samt inträde på arbetsmarknaden. Då kan man säkert spåra många av de bakomliggande orsakerna till ungdomsarbetslösheten.

Statsmakterna torde kunna förfoga över ett bättre beslutsunderlag om en sådan analys kan komma till stånd.

En meningsfull diskussion om ungdomsarbetslöshetens orsaker förutsätter att man delar in ungdomarna i två grupper. Den första är de som är mellan 16 och 19 år, som slutat skolan direkt efter grundskolan eller avbrutit gymnasieutbildningen. Den andra gruppen är de ungdomar mellan 19 och 25 år som har en bättre utbildning bakom sig men ändå av olika skäl har svårigheter på arbetsmarknaden.

Socialdemokraterna anser att marknadsekonomins kris är orsak till den stora arbetslösheten. Mot detta kan flera argument framföras. Ökad statlig kontroll bidrar och har bidragit till att göra ekonomierna mindre effektiva, därmed också sämre rustade att klara av en full sysselsättning med bibehållande av stabila priser och ekonomisk tillväxt.

Ingen har med någon större framgång kunnat peka på vad i marknadshushållningen som skulle ha lett till den ökande arbetslösheten. Tvärtom finns det faktorer, som inte sammanhänger med marknadsekonomi, som gör att företag lider brist på arbetskraft – den höga arbetslösheten till trots.

Sådana hinder står att finna i utbildningsväsendet, i viss lagstiftning, i en lönesättning som ej motsvarar den marknadsmässiga värderingen av arbetsprestationen samt en i långa stycken synnerligen ineffektiv arbetsförmedling. Det är uppenbart att insatserna för ungdomarna måste vara mera individriktade. Lär man känna varandra och talar med varandra i stället för om varandra, blir problemen mer angripbara. Även arbetsförmedlingen borde arbeta utifrån detta. Servicen måste med andra ord bli mer personlig i stället för som nu "datoriserad". Vad kan datasystemet erbjuda om förmedlingen inte känner sökanden eller arbetsgivaren?

Det börjar med skolan

Det kan konstateras att skolan inte tillräckligt förberett eleverna för arbetslivet. Den under många år rådande socialdemokratiska skolpolitiken utmärktes av en centralstyrning och en detaljreglering som styrde in verksamheten i banor som var mer anpassade till socialdemokratisk ideologi

än till elevernas behov. En sådan bana var den förmenta jämlikheten, där alla elever skulle stöpas i en form för att passa in i skolan, i stället för tvärtom. Resultatet blev också, som väntat, många skoltrötta elever och elever med försvagad självkänsla, som hade svårt att passa in i en rikt fasetterad arbetsmarknad. Att jämlikhet innebär lika värde och därmed en tolerans och en respekt för olika förutsättningar och olika intressen – det beaktade aldrig socialdemokraterna i sin skolpolitik.

Elever med annan begåvningsförutsättning än den rent teoretiska, måste också bibringas uppfattningen att de är betydelsefulla och nödvändiga för vårt samhälle. Allt annat är snobbism. Ju mångsidigare innehåll skolan erbjuder – desto lättare blir det för ungdomarna att hitta ämnen och områden där de kan uppleva framgång. En falsk jämlikhetsideologi och kollektiva lösningar leder till en kravlös skola. Utan krav skapas negativa attityder till utbildning vilket i sin tur kan ge allvarliga utbildnings- och arbetshandikapp för resten av livet.

Skolan måste vara verklighetsnära och eleverna ges en realistisk inblick i arbetslivet. Den tidigare PRYO-verksamheten hade här stora brister och gav inte den inblick i arbetsliv, arbetsmiljö och arbetsgemenskap som verksamheten syftade till. Det är därför viktigt att den nya PRAO-verksamheten får den inriktningen att ungdomar får motivation för arbetslivet för att inkluderingen till näringslivet skall underlättas. SYO-konsulenter och arbetsförmedlare har här en mycket viktig uppgift. Den första kontakten med arbetslivet får inte bli arbetsförmedlingens köer.

Ingångslöner

Under senare år har ungdomslönerna stigit kraftigt – betydligt snabbare än för vuxna. Det som skulle vara positivt har i själva verket skapat ett hinder för ungdomars tillträde till arbetsmarknaden, eftersom arbetsgivarna tvekar att anställa ung, oerfaren arbetskraft när lönekostnaderna är lika höga som för äldre, erfaren arbetskraft. Det är bättre att erbjuda ungdomar arbete till något lägre betalning än att inte kunna erbjuda något arbete alls. Där finns förståelse från ungdomarnas sida. De har inte som vuxna drabbats av "den svenska sjukan" att alla måste ha allting.

Åtgärder för att minska ungdomsarbetslösheten

Det säger sig självt att åtgärder som stärker den äldre gruppens möjligheter på arbetsmarknaden också kan innebära vissa lättnader för den yngre kategorin ungdomar. Men de yngsta arbetslösa kan inte hjälpas av arbetsmarknadspolitiska åtgärder, oavsett hur framgångsrik den politiken är i alla andra hänseenden.

I stället måste åtgärder vidtas för att återställa den interna samhällsekonomiska balansen. Skattetrycket måste dämpas för företag och

enskilda. Då skapas utrymme för investeringar och konsumtion. Den offentliga sektorn kan inte tillåtas växa mer än resurstillväxten i samhället medger. Ett angeläget mål är snarare att öka den enskilda sektorns andel av BNP. Samtidigt står säkerligen mycket att vinna på att öka produktiviteten inom den offentliga sektorn för att därigenom få till stånd ett effektivare utnyttjande av tillgängliga resurser.

Mer marknadshushållning och mindre av regleringar och byråkrati är det mest effektiva recept som kan skrivas ut, så länge ingen funnit ett ekonomiskt system som fungerar mer effektivt än marknadsekonomin.

De sämst utbildade

16-19-åringarnas grundläggande problem är en otillräcklig utbildning. Åtgärderna för att häva ungdomsarbetslösheten i dessa åldrar måste därför ta sikte på att erbjuda dem olika möjligheter att komplettera sin utbildning. Sysselsättningsproblem i dessa åldrar är en utbildningsfråga och inte en fråga för arbetsmarknadsstyrelsen. Det är i skolan och genom övriga utbildningspolitiska insatser från stat och kommun som ungdomsarbetslösheten kan hävas – inte genom att AMS tilldelas nya resurser för beredskapsarbeten som inte är tillräckligt kvalificerade för att stärka ungdomarnas konkurrenskraft på arbetsmarknaden. Även om den arbetslivserfarenhet som fås på ett beredskapsarbete har ett värde, visar erfarenheten, att medan den äldre arbetskraften i de flesta fall har beredskapsarbete under tillfälliga perioder, går den yngsta arbetskraften från beredskapsarbete till beredskapsarbete. Dessutom nästan enbart i den offentliga sektorn. Där är systemet för trögt för att skapa nya tjänster i motsats till den enskilda arbetsmarknaden.

Om ungdomsarbetslösheten i den yngsta åldersgruppen ses främst som en utbildningsfråga, är det en naturlig åtgärd att flytta ansvaret för alla 16-19-åringar till utbildningsdepartementet och skolöverstyrelsen.

Åtgärder i grundskolan

Redan i grundskolan kan mycket göras för att förbereda eleverna bättre inför arbetslivet, utan att för den skull ge avkall på grundskolans huvudsyfte att vara allmänbildande.

Ett av grundskolans problem är att den i alltför liten utsträckning tillgodoser behoven hos de elever som inte vill fortsätta i gymnasieskolan. En läroplan som bättre tillgodoser kraven på en utbildning anpassad till varje elevs skiftande anslag och intressen ger eleverna en stabilare utbildningsbakgrund, om de inte väljer att gå vidare till gymnasieskolan. Redan när den yrkesförberedande utbildningen avskaffade i och med 1969 års läroplan, riktade vi moderater skarp kritik mot detta. Att vi fått rätt bekräftas av att

gymnasieutredningen fick tilläggsdirektiv att utreda en viss yrkesinriktning också i grundskolan.

Bättre kunskaper och basfärdigheter gör också eleverna mera rustade för arbetslivet eller fortsatt utbildning. I själva verket har den som inte inhämtat tillräckliga basfärdigheter i grundskolan mycket små möjligheter att kara av såväl anställning som fortsatt utbildning. En kvalitativ upprustning av grundskolan är därför ett villkor för att åtgärder mot ungdomsarbetslösheten skall bli framgångsrika.

Skolans fostrande roll kan heller inte i detta sammanhang överskattas. Eleverna måste fostras till att känna ansvar för sitt arbete. De måste lära sig att de behövs; att alla behövs. De måste bibringas den arbetsmoral som är nödvändig i arbetslivet. De måste inse vikten av att försöka göra sitt bästa och anstränga sig för att åstadkomma ett så bra resultat som möjligt. Och de måste bringas att förstå att alla arbetsuppgifter måste skötas, om samhället skall fungera och att människor inte skall bedömas efter sitt yrke. Attityder som styr uppfattningar om högstatus- eller lågstatusyrken måste motarbetas. Den diskare som gör ett gott jobb är en betydligt viktigare kugge för att samhällsmaskineriet skall fungera än den direktör som gör ett dåligt jobb. Det avgörande är vad varje människa lyckas presetera utifrån sina förutsättningar och intressen. Flit och noggrannhet måste uppmuntras och ambitioner får inte bli någonting som förbehålls skolljusen, som tänker bli läkare eller civilekonomer. Ambitioner måste *alla* tillåtas ha, annars blir den stimulans som ambitioner innebär bara förbehållen dem som har det bäst förspänt. För de andra finns bara kvar olika kvasisociologiska och kvasipedagogiska försvar för att man följer minsta motståndets lag.

Det behövs betyg för att fostra till arbetsmoral. Rätt utformade visar betyg att det lönar sig att arbeta. De innebär en stimulans som gör att arbetsresultaten blir bättre. Betygen vänjer också eleverna vid att bli bedömda; kritiserade när så behövs och berömda när det är motiverat. Att låta eleverna leva i ett elfenbenstorn, där ingen säger ifrån och där dåliga prestationer får passera oförmärkta, är att handikappa dem inför en betydligt hårdare verklighets krav.

Prao och Syo är skolans viktigaste instrument för att ge eleverna en direkt information om arbetslivet. Men dessas syfte måste definieras klarare. Syon skall ge information om hur arbetsmarknaden ser ut, om vad som väntas av eleven när han eller hon kommer ut i arbetslivet och vad olika arbeten kräver för utbildningsbakgrund. Syon skall göra "drömjobben" mera verklighetsförankrade.

Prao däremot skall vara träning i arbete. Den skall ge eleverna en realistisk inblick i hur det går till i arbetslivet. Den måste innebära mer träning i arbete och mindre orientering. Eleverna måste få pröva på konkreta arbetsuppgifter under verklighetsförankrade former för att på så vis få känna på arbetsmiljön och lära sig hur det är att ingå i en arbetsgemenskap.

Åtgärder i gymnasieskolan

Den fostran som grundskolan skall ge måste följas upp av gymnasieskolan. Det är omvittnat att bristande motivation också där skapar problem som otillåten frånvaro och bristande koncentration. Att en god arbetsmoral lärs ut är lika angeläget för gymnasieeleverna som för dem som går i grundskolan.

På senare år har det skett en stark förskjutning av ungdomarnas val från teoretiska linjer till yrkesinriktade. Orsakerna till denna förändring har inte analyserats närmare, men de sammanhänger säkert såväl med förändrade värderingar som med ändrade materiella förhållanden som t.ex. löneutvecklingen och det snabbt ökade skattetrycket.

I den mån den förändrade efterfrågan speglar en attitydförändring, så till vida att jakten efter högstatusutbildningar avstannat och eleverna i högre grad ser arbetstillfredsställelsen som avgörande vid yrkesvalet, är detta en positiv utveckling. Men om utvecklingen ger anledning att anta att ekonomiska och andra incitament för att skaffa sig en längre utbildning blir så försvagade, att vi i framtiden kan komma att lida brist på högutbildad arbetskraft, är situationen allvarlig.

Som det nu ser ut tycks det finnas två strategiska områden i samhället som kommer att få det allt svårare att rekrytera arbetskraft. Det gäller chefsområdet, där belöningen för det ansvar det innebär att ta på sig ett chefskap blivit allt mindre i takt med skattetryckets skärpning. När denna skatteutveckling sammanfallit med ett ändrat värderingsmönster hos många människor – arbetet får träda tillbaka till förmån för andra värden – uppstår rekryteringsproblem. Industrin har länge brottats med svårigheter att rekrytera yrkesskicklig arbetskraft, och det svaga intresset för t.ex. den verkstadstekniska utbildningen inom gymnasieskolan tyder på att svårigheterna kan komma att bli än värre i framtiden. Också här kan man konstatera att yrkesutbildningen blivit en mindre lönsam investering i takt med skärpta marginalskatter och ändrade värderingar.

Förutom att ett bättre skattesystem och bättre arbetsmiljöer och andra arbetsförhållanden kan göra den här typen av arbeten mer populära kan också insatser göras i skolan. En bättre kontakt med arbetslivet ger bättre information om verkligheten på arbetsplatserna. På så vis kan vanföreställningar om att t.ex. industriarbete alltid är anonymt, tråkigt och smutsigt motarbetas.

Det säger sig självt att den kvalificerade yrkesutbildningen är särskilt intressant för gymnasieskolan i dess arbete för att minska arbetslösheten i den yngsta ålderskategorin. Det är inte minst en angelägen uppgift att återuppväcka intresset för den yrkesutbildning som leder till arbeten inom stora och små industriföretag. Det är angeläget därför att det genom industrins bristsituation direkt skulle minska ungdomsarbetslösheten. Det är också betydelsefullt eftersom erfarenheter visar, liksom prognoser, att den som har en kvalificerad yrkesutbildning i botten har en gynnad ställning på

arbetsmarknaden också när konjunkturerna är dåliga. Slutligen är det angeläget därför att industrin är samhällsekonomins motor. Det är industrin som skall betala offentliga åtaganden och den enskildes standard. Om industrin drabbas av produktionsförluster därför att arbetskraftstillgången är begränsad, drabbar det hela folkhushållet i form av minskad tillväxt.

En följd av den sammanhållna grundskolan, som var klart negativ men som socialdemokraterna såg som en fördel, var att valfriheten efter grundskolan inskränktes. Även om gymnasieskolan genom sina många linjer ger uttryck av att erbjuda en enorm valfrihet för ungdomarna, var denna likväl större förr. Gymnasieskolan som har färre alternativ än företagen förr kunde erbjuda har konkurrerat ut företagsutbildningen. Det säger sig självt att gymnasieskolan inte kan erbjuda samma varierande utbildningsutbud, men samtidigt förutsätts nästan alla välja gymnasieskolan. Därmed har underlaget för snäva yrkesutbildningar minskat avsevärt till förfång för ungdomar med specialintressen och naturligtvis till förfång för denna del av näringslivet som också behöver utbildat folk.

För att möta ungdomarnas skilda utbildningsbehov måste utbudet vara mycket varierat. Huvuddelen av utbildningen skall nu erbjudas i skolan. Men en del elever måste kunna erbjudas andra utbildningsformer som t. ex. lärlingsutbildning, inbyggd utbildning, företagsutbildning samt kortkurser som inslag i beredskapsarbeten och praktikarbeten.

För att garantera att dessa utbildningsvägar blir likvärdiga med skolans måste det ske en intim samverkan mellan skolan och dem som har hand om den övriga utbildningen.

Lärlingsutbildning, inbyggd utbildning och företagsutbildning har länge varit mycket underskattade. De fördelar som dessa utbildningsvägar har såväl för eleverna som för samhället har glömts bort. Företagen har fått ta ett oproportionerligt stort ekonomiskt ansvar för utbildningen.

Alla företag har inte sådana resurser så att de helt ensamma kan svara för den utbildning som behövs för att fylla deras behov av arbetskraft.

Redan före den nya gymnasieskolan hade t. ex. hantverksyrkena problem med nyrekryteringen, och dessa problem förstärktes i och med den förändrade utbildningssituationen. I dag befinner vi oss i ett läge, där många ungdomar efterfrågar hantverksutbildning men inte kan få sina önskemål tillgodosedda, därför att utbildningen i fråga lagts ned. På så vis riskerar vissa hantverksyrken att dö ut trots att det finns de som vill föra yrkestraditionen vidare. Sådana yrken är t. ex. bildhuggare, dimantslipare, etuimakare, korgmakare, kopparslagare och portföljmakare. Även om efterfrågan på vad dessa yrkeskategorier producerar inte är stor och hantverksyrkena knappast kan ge särskilt många ungdomar sysselsättning på grund av riskerna för överetablering, skulle åtminstone en del ungdomars spelintressen tillgodoses och vi bevarar ett yrkeskunnande i samhället, som alltid kommer att vara till nytta.

För de mindre branscherna är lärlingsutbildningen med stark verklighets-

förankring den bästa lösningen. Också i den inbyggda utbildningen finns en nära koppling mellan skola och arbetsliv, som borde kunna ge erfarenheter för försöken att åstadkomma ett sådant närmande också i den traditionella gymnasieutbildningen.

De mer preciserade anmärkningar som har riktats mot företagsutbildning och lärlingsutbildning har varit att denna utbildning sker helt på företagens villkor och att dessa utbildningar är alldeles för snäva.

I ett föränderligt samhälle kan självfallet inte heller lärlingsutbildningen och företagsutbildningen vara oförändrade. De behöver breddas jämfört med tidigare, utan att vi för den skull ändrar utbildningens grundläggande karaktär av praktisk yrkesutbildning. Det finns möjligheter att låta ungdomar i lärlingsutbildning delta i kompletterande teoriundervisning i gymnasieskolan eller få motsvarande kunskaper genom korrespondensundervisning. Kvaliteten på t. ex. lärlingsutbildningen måste höjas. Och självklart ger dålig ersättning sämre kvalitet. Målet för de utbildningar som ligger utanför gymnasieskolan bör i största möjliga utsträckning anpassas till vad som gäller för motsvarande utbildning i gymnasieskolan.

Trepartiregeringen gav SSA-råden höjda bidrag för att följa den inbyggda utbildningen och företagsutbildningen. Den ansåg att det offentligas behov av insyn i och kontroll över dessa utbildningar på så sätt tillgodosågs.

Men det är helt klart att det tillskott av utbildningsplatser som är nödvändigt inte kan erhållas, om inte bidragen till de företag som erbjuder utbildning höjs. Det räcker inte att ta företagsutbildningen i anspråk för det antal elever som motsvarar deras rekryteringsbehov. Bara för att klara 16-årspuckeln måste ytterligare utbildningsplatser fram inom företagen eftersom det är ekonomiskt oförsvarbart att bygga ut skollokaler för en tillfällig ökning av utbildningsbehovet. Nya utbildningsplatser kan skapas genom en rationellare användning av skollokalerna. Och företagen kan stimuleras att erbjuda utbildning utöver sina egna rekryteringsbehov, om utbildningsbidragen ökar. Trepartiregeringen höjde bidragen kraftigt procentuellt, och fp-regeringen fullföljde den utvecklingen. Men eftersom bidragen höjdes från en mycket låg nivå, är de fortfarande i absoluta tal otillräckliga.

På vissa håll bedrivs s. k. växelutbildning. Den innebär att eleverna under två tre veckor är ute på företagen för att sedan gå en period i den reguljära skolan, varefter en ny "praktikperiod" vidtar. Detta är en verksamhet som bör kunna utvecklas – inte minst som den innebär att skollokalerna kan utnyttjas bättre. Särskilt betydelsefull kan växelutbildningen bli för skoltrötta elever, som inte skaffat sig uttalade yrkesambitioner.

Ett stort problem när det gäller att stimulera eleverna till yrkesutbildning inom skolans ram är att de ekonomiska villkoren för eleverna är så mycket sämre än de som gäller en beredskapsarbeten eller i AMS-utbildning.

Det är inte godtagbart att nuvarande ordning snarast driver ungdomarna

från utbildningsväsendet till beredskapsarbeten, trots att det är ökade utbildningsinsatser som behövs. Men det är inte svårt att förstå att detta inträffar, när beredskapsarbetande uppbär marknadsmässig lön och den studerande enbart erhåller studiebidrag.

För samhället men också för den enskilde är detta en synnerligen förlustbringande affär. Utgifterna för beredskapsarbeten är höga men ger liten effekt när det gäller att stöjda ungdomssysselsättningen. Och för den enskilde innebär beredskapsarbete i stället för utbildning att han eller hon försitter ett bra tillfälle att skaffa sig yrkesutbildning som ger varaktiga meriter.

Motivet för dagens stora ekonomiska standardskillnader mellan olika kategorier av ungdomar i samma ålder kan också i hög grad ifrågasättas. De deltar ju alla i en form av utbildning. De som redan åtnjuter dagens ekonomiska fördelar i AMS-utbildning eller i beredskapsarbeten skall självfallet inte drabbas av några försämringar. Men det finns skäl att utreda, om inte alla ungdomar utanför den öppna arbetsmarknaden bör uppbära samma samhällsstöd. De resurser som friställs genom att AMS-utgifter minskar bör i stället användas till att höja studiebidraget. Det skulle utgå till alla ungdomar – under en längre tid men med ett högre belopp.

Åtgärder för 20–25-åringarna

För de arbetslösa ungdomarna mellan 20 och 25 år kan problemen lösas genom att deras relativa konkurrenskraft på arbetsmarknaden stärks. I dag skapar trygghetslagarna trygghet för den etablerade arbetskraften men otrygghet för den nya. De snabba lönestegringarna för den yngre arbetskraften har också betytt en försvagning av dess relativa konkurrenskraft. Vidare kan attitydförändringar och en ökad rörlighet öka möjligheterna för ungdomar att få arbete.

Trepartiregeringen tillsatte en utredning med uppgift att se över vilka förändringar i trygghetslagarna som kunde göras i syfte att underlätta anställning av ungdomar. Åtgärden föranledde stark kritik hos bl. a. de fackliga organisationerna och socialdemokraterna. Kritiken är svår att förstå. Det borde ligga i allas intresse att pröva alla vägar att komma till rätta med ungdomsarbetslösheten. Om ändrade trygghetslagar är en framkomlig väg bör den också beträdas.

Ändringar som kan vara av betydelse är en större flexibilitet när det gäller provanställningar. En generell rätt till provanställning bör medges. Vidare bör lagstadgandena om turordning vid permitteringar kunna ersättas av avtal i syfte att medge större flexibilitet.

Det är önskvärt att sänka kostnaderna för arbetsgivarna i avvaktan på att lönerelationerna mellan den yngre arbetskraften och den äldre och mer erfarna blir rimligare. En reduktion av den sociala avgifterna för den unga arbetskraften skulle vara ett verksamt medel för att öka dess

konkurrensförmåga. En sådan reduktion skulle endast vara temporär för att komma till rätta med en akut situation i avvaktan på att arbetsmarknadens parter avtalsvägen fastställde en löneprofil, som bättre överensstämde med den marknadsmässiga värderingen av den yngre arbetskraften. Det finns ingen anledning att förmoda att parterna skulle ha något att invända mot att ungdomarnas relativa konkurrenskraft på så vis stärktes. Situationen i dag är ju den att det höga löneläget stänger ute de ungdomar som har de största problemen. Ett relativt sett lägre löneläge skulle framför all gynna dem som annars är svårplacerade och som nu knappast har en chans på den öppna arbetsmarknaden.

De sociala avgifternas stora betydelse för arbetsgivarnas totala arbetskraftskostnader talar för att en sådan åtgärd skulle vara mycket verkningsfull. Kostnaderna för den yngre arbetskraften skulle vid ett totalt avskaffande av de sociala avgifterna reduceras med mer än 30 %. Skatteintäkter och uteblivna kostnader för arbetslöshetsunderstöd, AMS-insatser av olika slag samt rent sociala vinster skulle göra de förlorade intäkterna försumbara, t. o. m. om de sociala avgifterna för all arbetskraft under 25 år helt avskaffades.

En rörligare arbetsmarknad

Ungdomarna har *en* väsentlig konkurrensfördel gentemot den äldre etablerade arbetskraften, och det är att de i allmänhet har en större rörlighet. De faktorer som i dagsläget bidragit till den minskade rörligheten på arbetsmarknaden, att båda makar förvärvsarbetar, det expanderande småhusägandet och ändrade värderingsmönster berör mera sällan ungdomar. De är inte lika bundna vid hemorten och bör därför ha lättare att flytta för att få arbete. De arbetsmarknadspolitiska åtgärder som stimulerar rörligheten på arbetsmarknaden är därför särskilt betydelsefulla för den yngre arbetskraften. Det är bra, eftersom rörlighetsstimulerande åtgärder bör inriktas främst på dem som har lättast att klara den omställning en flyttning innebär.

Men rörligheten är betydelsefull också som ett effektivitetsfrämjande inslag i ekonomin som helhet. Störst vikt måste naturligtvis läggas vid den inomregionala och yrkesmässiga rörligheten, eftersom en återgång till 1950-talets omfattande nationella rörlighet inte är möjlig eller ens önskvärd. En viss nationell rörlighet är dock ofrånkomlig, om inte effektivitetsförlusterna i ekonomin skall bli alltför stora, och då är naturligtvis den mindre fast etablerade unga arbetskraften en betydelsefull resurs.

För dagens arbetslösa grupper är det av avgörande betydelse att öka effektiviteten i ekonomin. Även om antalet lediga platser har ökat, är ändå ungdomens möjligheter att få arbete begränsade av att det totalt sett inte finns tillräckligt med arbetstillfällen, vilket i sin tur är ett resultat av ett fortfarande för lågt kapacitetsutnyttjande i näringslivet. Att stimulera

rörligheten på arbetsmarknaden är en förutsättning för att höja kapacitetsutnyttjandet och därmed ytterligare öka utbudet av lediga platser.

Ett nytt lärlingssystem

Lärlingsutbildning är ingen ny företeelse i Sverige. I takt med att utbildningsväsendet "strömlinjeformades" minskade emellertid omfattningen av denna utbildningstyp. Inte minst gäller detta förändringen av yrkesutbildningen 1971. I dag finns lärlingar inom ett fåtal branscher och yrken.

Sedan juni 1980 bedrivs en försöksverksamhet med gymnasial lärlingsutbildning, som innebär att eleven är anställd på ett företag samtidigt som han eller hon är elev i gymnasieskolan.

Försöksverksamheten ger belägg för behovet av en mer praktisk och verklighetsanknuten yrkesutbildning. Gymnasieskolan bygger – liksom den tidigare yrkesskolan – upp utbildningar huvudsakligen i utbildningslinjer även för dem som avser att förvärvsarbeta direkt efter utbildningen. Arbetslivet är emellertid i dag inte uppbyggt efter samma mönster. Utbildningen måste därför ha en helt annan uppbyggnad redan från grunden. Ett lärlingssystem ger här klara fördelar i och med att det är betydligt mer flexibelt än den traditionella gymnasieutbildningen. En reformerad lärlingsutbildning borde inom några år kunna bli den domierande yrkesutbildningsformen. Moderata samlingspartiet har tidigare i riksdagen lagt förslag till ett nytt lärlingssystem, som i korthet kan beskrivas enligt följande:

- Lärlingstiden varierar mellan två och fyra år beroende på utbildningens art och krav.
- Större delen av tiden förläggs till företaget. Under en till två dagar i veckan undervisas eleven i gymnasieskolan. Tiden kan variera mellan olika yrkesutbildningsområden. Antalet dagar i gymnasieskolan är högst i början av lärlingstiden för att sedan successivt avta.
- Undervisningen består av allmänna ämnen, fackteori och arbetsteknik, inkl. ergonomi. Allmänna ämnen är svenska och samhällskunskap, som är obligatoriska. Dessutom finns tillvalsmöjligheter bland t. ex. moderna språk, matematik m. fl. ämnen. Undervisningen i fackteori och arbetsteknik förläggs till övervägande del till företaget.
- Särskilda utbildningsplaner upprättas för varje yrke. En avvägning mellan praktisk och teoretisk utbildning görs i varje plan. Riksdagen fastställer de allmänna riktlinjerna för utbildningsplanerna, vilkas övergripande innehåll utformas av skolöverstyrelsen i samarbete med arbetsmarknadens parter. Det måste emellertid finnas stor lokal frihet att utforma lärlingsutbildningen på bästa möjliga sätt och med hänsyn till lokala förhållanden och de enskilda lärlingsföretagen. Skolöverstyrelsen skall ha det övergripande lokala ansvaret, men det kan vara lämpligt att t. ex.

nuvarande SSA-råd med dess skilda yrkesråd omvandlas till särskilda lärlingsråd.

- Eleverna skall få betyg och bevis över genomgången utbildning. Lärlingarna skall ha rätt att genomgå mer än en utbildning och då få tillgodoräkna sig de delar av föregående lärlingsutbildning som är av betydelse för nästa utbildning. Delar av en lärlingsutbildning skall också kunna tillgodoräknas om lärlingen vill fortsätta andra gymnasiestudier. Gymnasieskolornas ledning skall ges resurser och befogenheter att i samråd med lärlingsråden följa upp utbildningen på företagen.
- Företag och andra arbetsgivare som auktoriserats att ta lärlingar har arbetsgivaransvar för dessa under lärlingstiden. Anpassningar inom ramen för rådande lagstiftning måste ske. Detta gäller bl. a. lagen om anställningsskydd, arbetsmiljölagen, lagen om allmän försäkring, lagen om arbetsskadeförsäkring, semesterlagen samt vissa under senare år tillkomna förordningar om främjande av ungdomsarbete. Om det visar sig nödvändigt skall en särskild försäkringsform för lärlingar skapas, innehållande regler avseende sjukförsäkring, arbetsskador etc. Lärlingarna bör genom lag och/eller avtal garanteras sex månaders provanställning på företaget efter lärlingsutbildningstidens slut.
- Lärlingarnas lön bör sättas med utgångspunkt från att de befinner sig under utbildning och att tiden på företagen inledningsvis i huvudsak kommer att användas för inläring. Lärlingens bidrag till det produktiva arbetet är i början mycket begränsat för att successivt öka med ökade kunskaper och större erfarenhet. En lämplig nivå att starta på för den 15-16-årlige lärlingen kan vara t. ex. 25-30 % av avtalsenlig lön för heltidsarbete på motsvarande nivå. Lönen bör därefter höjas halvårsvis. Slutlönen för lärlingen kan ligga på mellan 60 och 80% av avtalsenlig lön beroende på lärlingsutbildningens omfattning.
- Lönen och sociala kostnader betalas i sin helhet av arbetsgivaren. Det offentliga står för de utbildningskostnader som belastar gymnasieskolan liksom för administrationskostnaderna.
- Lärlingssystemet kan också fungera inom ramen för de arbetsmarknads-politiska insatser som behövs för ungdom med särskilda svårigheter att komma in på arbetsmarknaden. För att öka antalet lärlingsplatser för s. k. svårplacerade ungdomar kan statsmakterna under kortare perioder stimulera företagen att inrätta fler lärlingsplatser med hjälp av riktade bidrag. Även handikappad ungdom kan infogas i systemet.
- När lärlingsutbildningssystemet enligt ovan är fullt utbyggt kommer vi att ha en gymnasieskola med tre- och fyraårig i huvudsak studieförberedande utbildning, två- eller treårig i huvudsak yrkesförberedande utbildning samt direkt yrkesförberedande lärlingsutbildning på mellan två och fyra år. Omfattningen av lärlingsutbildningen bör kunna bli minst 30 % av en årskull elever. Till detta kommer den mer teoretiska yrkesskoleutbildningen. Ytterligare ca 60 000 ungdomar bör på detta sätt kunna få arbete.

Ungdomsarbetslösheten minskar i motsvarande mån.

Dagens former för högre yrkesteknisk utbildning måste ses över. Även här kan erfarenheterna från bl. a. Österrike och Schweiz tjäna som förebild. Dagens yrkestekniska högskolor kan i viss utsträckning förändras till högre yrkesteknisk utbildning för "mästarvärdighet" inom yrkesområdet. Över huvud taget måste den yrkestekniska fort- och vidareutbildningen ägnas ökad uppmärksamhet.

Arbetsmarknadens parter förutsätts aktivt medverka vid utformningen och genomförandet av det föreslagna lärlingsystemet. Det är t. ex. möjligt att avtala bort flertalet aktuella lagar på arbetsrättens område genom kollektivavtal på förbunds nivå mellan parterna. Om arbetsmarknadens parter sluter kollektivavtal om lärlingsutbildningen kan en genomgripande lagstiftning undvikas. Om de fackliga organisationerna motsätter sig att delta i konstruktiva överläggningar är lagstiftning ofrånkomlig.

Vi är övertygade om att kompetensen och yrkeskunnande hos våra ungdomar kommer att avsevärt förbättras med det föreslagna systemet samtidigt som inget avkall görs på elevernas allmänkunskaper. Ungdomsarbetslösheten kan bemästras.

Ung företagsamhet

Ung Företagsamhet (UF) är ett utbildningsprogram som vänder sig till ungdomar i åldern 15–19 år. Utbildningsprogrammet vill på ett praktiskt sätt ge deltagande elever en inblick i hur ett företag fungerar och därigenom öka deras kunskap om näringslivet och arbetslivet.

Genom att arbeta i ett UF-företag får ungdomarna träna sin förmåga att lösa problem, fatta beslut och ta ansvar för sitt handlande. Härigenom ökar deras självförtroende och personliga förmåga. Verksamheten drivs i samarbete med skolan, men är fristående från det ordinarie skolarbetet och kan ses som ett komplement till detta. Ung Företagsamhet vill ge en realistisk bild av hur näringslivet fungerar, och kan således vara till nytta för dem som vill satsa på att bli egna företagare i framtiden.

Verksamheten organiseras i grupper på 10–20 elever vilka startar ett företag som de driver 2–3 timmar per vecka. Rådgivare från existerande företag på orten hjälper till. Ungdomarna bestämmer sig för en produkt, räknar fram hur mycket startkapital som behövs och går sedan ut och säljer "aktier". Hela gruppen är styrelse och utser bland sig VD och andra befattningshavare i företaget. Sedan sätter produktion och försäljning i gång, två uppgifter som alla medverkar i. Medan verksamheten pågår ordnas bokföring och när verksamhetsåret (25 veckor) under höst- och vårterminerna är slut, avvecklas företaget. Ungdomarna betalar lön till sig själva. De får också betala hyra för lokaler och betala för material som behövs. Men viktigast är att de lär sig hur ett företag fungerar – och hur de olika delarna hänger ihop. Genom rådgivarna på orten får de kontakt med

näringslivet och får råd och tips om hur man löser olika uppkommande problem i ett företag.

Idén till Ung Företagsamhet kommer från USA, där verksamheten kallas "Junior Achievement". Huvudman för verksamheten i Sverige är ett förbund med säte i Linköping.

Den första lokala föreningen inom förbundet bildades i Mariestad, där man byggt upp en framgångsrik verksamhet. Sedan läsåret 1981/82 har man startat tre UF-företag per år som hittills engagerat 120 ungdomar. Till verksamheten har 12–15 rådgivare varit knutna. Ett väl fungerande samarbete mellan skola, det enskilda näringslivet och bankväsendet har byggts upp för att stötta under verksamheten. Rådgivare har rekryterats från industrin, köpmannaföreningen och bankerna.

Det är angeläget att denna verksamhetsform får ett ökat stöd av parterna på arbetsmarknaden, berörda näringslivsorganisationer och myndigheter. Det synes lämpligt att t. ex. Utvecklingsfonden medverkar här till. Det bör också övervägas att ordna en form av UF-verksamhet som kan vända sig till arbetslösa ungdomar. Härför erfordras dock att särskilda ekonomiska stödformer införs som möjliggör en finansiering av verksamheten. Det får närmast ankomma på AMS att i samarbete med UF-Förbundet försöka nå en lösning som kan möjliggöra en sådan breddning av verksamheten.

Arbetsmarknadslagstiftningen

De s. k. trygghetslagarna är de vuxnas lagar, med fördelar för den redan etablerade arbetskraften. Genom trygghetslagstiftningen har de ungas möjligheter att nå tillträde till arbetsmarknaden minskat avsevärt. Såväl den yrkesmässiga som den geografiska rörligheten har minskat och väldigt många väljer att stanna kvar hela sin yrkesverksamma tid på samma arbetsplats. Dessutom finns hinder för provanställningar och korttidsanställningar vid arbetstoppar. Tillsammans skapar detta svåra hinder för ungdomars nödvändiga arbetslivskontakt. Också de turordningsregler som gäller vid permittering och uppsägning drabbar ungdomarna eftersom sist anställd går först och då är det i regel unga arbetstagare.

Såväl lagstiftning som vedertagna regler måste omprövas och mjukas upp för att stärka ungdomars arbetsmarknadssituation.

Arbetsmiljölagsstiftningen

I samhällsdebatten framhålles ofta att arbetsmiljölagsstiftningen utestänger många ungdomar från industriarbete – även där säkra maskiner och mindre risker har tillkommit. Det krävs i varje individualfall dispensansökningar och särskild prövning.

Många arbetsgivare uppfattar arbetsmiljölagen och de anvisningar som med stöd av denna lag utfärdats som hinder vid anställning av ungdomar. Till

stor del beror detta på missuppfattningar rörande lagens intentioner och utformning.

Möjligheterna att erhålla dispenser för att anställa ungdomar under 18 år i arbeten som förhindras av arbetsmiljölagen är goda.

Också informationen om ansvarsregler och skadeståndsrisker i Praoverksamheten är otillräcklig. Lagen utgår från arbetsgivarens fulla ansvar för verksamheten och dess risker. Ett sådant fullt ansvar ter sig också naturligt med hänsyn till arbetsgivarens arbetsledningsfunktion.

Det är därför angeläget att informationen rörande arbetsmiljölagens utformning och principiella uppläggning förbättras i syfte att undanröja att lagen får oönskade konsekvenser som hinder vid rekrytering av arbetslösa ungdomar och ungdomar som önskar erhålla praktiskt arbete i stället för skolutbildning.

Det är angeläget att avreglera anställningsvillkoren för ungdomar, så att man kan underlätta en smidig inlussning till industriarbete. Bestämmelserna måste självfallet anpassas till den tekniska utveckling som pågår. Arbetsplatserna ser annorlunda ut än vid den tidpunkt då arbetsmiljölagstiftningen tillkom. Skydds- och säkerhetsanordningar etc. har tillkommit i allt ökande utsträckning. Det bör göra det möjligt för allt fler ungdomar att kunna betjäna maskiner som tidigare med annan utformning inte kunde anses lämpliga.

Enskilda beredskapsarbeten

Till skillnad från allmänna beredskapsarbeten innebär enskilda beredskapsarbeten i sig ett inlussningsmoment. Det har visat sig att dessa arbeten kan underlätta övergången till fast arbete. Med hänsyn till dessa effekter var det välbetänkt av riksdagen att avvisa regeringens förslag att dessa arbeten skulle upphöra från årsskiftet 1983/84. Däremot var det mindre lämpligt att begränsa bidragsnivån till 50 % av lönekostnaderna. Mycket talar för att de enskilda beredskapsarbetena behålls med oförändrat bidrag om 75 % av lönekostnaderna. Dessutom måste beredskapsarbetena i kombination med utbildning även få anordnas inom den enskilda sektorn.

Samhällstjänst och arbete i ungdomslag

Även med en förbättrad yrkesutbildning och en effektiviserad arbetsförmedling får man räkna med att det kommer att behövas särskilda stödsatser för en grupp unga människor som av olika skäl har en svag ställning på arbetsmarknaden och därför löper risk att fastna i sociala problem. Moderata samlingspartiet har därför i riksdagen förordat att man skall införa en form av samhällstjänst, som innebär att arbetsförmedlingarna skall ha stor frihet att ta till vara alla möjligheter att finna lämpliga arbetsuppgifter inom alla sektorer av arbetslivet.

Syftet med dylika insatser är att myndigheterna inte skall nöja sig med att ge ungdomarna ett ekonomiskt stöd utan skall ställa krav på motprestationer. Ersättningen för den utförda samhällstjänsten skall hållas på samma nivå som ersättningarna vid arbetslöshet. Arbetstiden skall kunna varieras upp till full arbetsdag. Samhällstjänsten är avsedd att vara en sista utväg för att ta ansvar för ungdomar som eljest inte skulle kunna erbjudas andra sysselsättningsalternativ och som följd därav riskerar att hamna i sociala problem som t. ex. drogmissbruk. Det måste dock noga understrykas att en sådan sysselsättningsform som samhällstjänst måste utformas med stort hänsynstagande till integritet och personlig frihet.

Dessa synpunkter har till viss del blivit tillgodosedda genom riksdagens beslut beträffande lagstiftning om arbete i ungdomslag. Ungdomslagen innebär att alla ungdomar som inte på annat sätt fått arbete eller kan studera får delta i ungdomslagen.

Staten ersätter fyra timmars arbete med 120 kr. Kretsen av arbetsgivare vidgas till att också omfatta privata företag och kommunala bolag. Det ursprungliga regeringskravet på sammanhållna lag om 10 till 25 ungdomar har därmed övergetts. Dessutom har sådana ändringar gjorts att arbetstiden kan förlängas utöver fyra timmar för ungdomar som har särskilda sociala problem.

Den uppgörelse som träffats mellan riksdagspartierna innebär att ungdomslagets omfattning begränsas genom att det klart sägs ut att placering i ungdomslag skall vara en sista utväg att ge ungdomar sysselsättning.

Den totala tiden för arbete och utbildning skall utsträckas utöver fyra timmar. Verksamheten skall läggas upp så att dagen för de ungdomar som berörs svarar mot normala arbetstider. Under utbildningstiden erhåller ungdomarna ingen lön eller motsvarande ersättning. Kommunerna får däremot möjlighet att betala maximalt 20 kr. per dag till de ungdomar som genomgår utbildning. Slutresultatet i de allra flesta fall blir således att den maximala ersättningen för fyra timmars arbete jämte fyra timmars utbildning blir 140 kr. per dag, vilket innebär en nivå som klart understiger avtalsenlig lön.

Slutligen har riksdagen begärt ett nytt förslag från regeringen till senast i början av 1985 som innebär en förlängning av arbetstiden generellt sett och som också ytterligare ökar möjligheten att placera ungdomar i privata företag.

Kommunala ungdomsslussar

I konsekvens med uppläggningsen i den s.k. ungdomspropositionen initierade den borgerliga regeringen hösten 1982 kommunala aktiviteter för arbetslösa ungdomar under 21 år. Syftet med dessa är att motverka negativa följdverkningar av arbetslöshet, att underlätta inträde i arbete eller

utbildning samt att medverka till att kontakten mellan ungdomarna och arbetsförmedlingen upprätthålls.

Verksamheten vänder sig till sådana ungdomar som i avvaktan på ett arbete, beredskapsarbete eller arbetsmarknadutbildning inte har någon regelbunden daglig sysselsättning. Aktiviteterna har avgränsats mot reguljärt arbete och har främst omfattat utbildning och studiebesök. Även projekt av mer otraditionella slag, men som kan stimulera till ett vidare yrkes- och arbetsval, har prövats.

Åtgärderna har i stort fallit mycket väl ut. De har inneburit att man kunnat tala om ungdomsslussar i reell mening. I t. ex. Tibro kommun används namnet Språngbrådan, vilket kanske ännu bättre beskriver verksamhetens uppläggning. Det låg därför nära till hands att ungdomsslussarna fick ta på sig uppgiften att organisera de ungdomslag som kommunerna ålagts att administrera från 1984.

Den här utvecklingen innebär att ansvaret mer och mer flyttas över på kommunerna. Samtidigt låter statsmakterna resurserna ligga kvar hos arbetsmarknadsverket. Det är icke tillfredsställande. Konsekvensen av vad som sker borde vara att även de ekonomiska resurserna överflyttades till kommunerna. Detta skulle kunna finansieras genom en motsvarande minskning av anslagen till AMS. En dylik åtgärd skulle göra det möjligt att rensa i statsbidragsfloran. När statsmakternas ambition är att ge kommunerna ökat ansvar och ganska stor frihet att organisera aktiviteterna, är det ett logiskt steg att samtidigt minska den statliga styrningen och byråkratin på detta område.

Sammanfattning

- Ungdomsarbetslösheten är hög och måste bekämpas. Det erfordras samordnade insatser inom flera samhällsområden för att förbättra industrins möjligheter att rekrytera och utbilda ungdomar, samt åtgärder för att förbättra informationen om arbetsmiljölagstiftningen och en avreglering av anställningsvillkoren för ungdomar för att främja en ökad inslussning till industriarbeten.
- Trygghetslagarna måste reformeras ytterligare. En generell rätt till provanställning måste öppnas. Lagstiftningen måste därför bryta igenom de avtal som fortfarande innebär höga trösklar in på arbetsmarknaden. Samtidigt bör de s.k. turordningsreglerna i anställningsskyddslagen mjukas upp. Lagstadgandena om turordning vid permitteringar bör ersättas av avtal.
- Tyngdpunkten i ansvaret för inslussning till yrkeslivet bör successivt förskjutas till arbetsmarknadens parter. Det får inte bli en huvuduppgift för skolan utan denna uppgift skall åvila näringslivet. AMS roll i sammanhanget skall inskränkas till endast serviceuppgifter.

- Åtgärder måste vidare övervägas i ett längre perspektiv för att skapa en effektiv yrkesutbildning inom industri- och hantverksyrken i nära anslutning till det praktiska yrkeslivet. Ett nytt lärlingssystem skall införas.
- Verksamheten inom Ung Företagsamhet bör byggas ut och stötts upp av berörda organisationer och myndigheter. Utvecklingsfonderna bör medverka härtill. En kompletterande form som kan vända sig till även arbetslösa ungdomar bör också komma till stånd.
- Ungdomspropositionen, som lagt på skolan uppgiften att ordna arbete, praktik eller utbildning för samtliga 16- och 17-åringar har visat sig framgångsrik. Bygg vidare på ungdomspropositionens principer även för ungdomar över 17 år! Yrkesintroduktion m. m. enligt ungdomspropositionen även för gymnasieelever.
- Regeringen måste genom överläggningar med berörda eller i sista hand genom lagstiftning medverka till att de hinder som uppställts mot anordnandet av yrkesintroduktionen undanröjs.
- Stegvis ökning av ersättningen till ungdomarna fram till avtalsenlig lön.
- Utökade skolresurser för en individuell elevuppföljning och direktkontakt med arbetsgivarna.
- Ansvaret för 16–19-åringarna skall vara utbildningsdepartementets och skolöverstyrelsens – inte arbetsmarknadsstyrelsens.
- Skolans fostrand måste ta sikte också på arbetslivets krav.
- Alla ungdomar måste bibringas en sådan minimistandard av kunskaper och färdigheter i skolan att de kan klara sig i arbetslivet.
- En viss yrkesinriktning bör finnas också i grundskolan.
- Syftet med Praon och Syon måste definieras klarare i syfte att ge eleverna bättre kunskaper om arbetslivet.
- Utrymmet för utbildning inom ramen för gymnasieskolan men förlagd i t. ex. företag måste öka.
- Lärlingsutbildning, företagsutbildning, inbyggd utbildning samt kortkurser som inslag i beredskapsarbeten och praktikarbeten måste bli likvärdiga med skolans utbildningsvägar.
- Bidragen till utbildning i företagets regi måste öka.
- Kvaliteten på de skilda företagsutbildningarna skall i görligaste mån motsvara den kvalitet skolan kan erbjuda.
- Växelutbildning bör prövas i större omfattning än som f. n. sker.
- Samhällets ekonomiska åtaganden för ungdomar i olika slags utbildning och arbete utanför den öppna arbetsmarknaden skall vara likvärdiga.
- Enskilda beredskapsarbeten behålls med bidrag om 75 % av lönekostnaderna.
- Beredskapsarbeten i kombination med utbildning skall få anordnas även inom den enskilda sektorn.
- En temporär reduktion av de sociala avgifterna för ungdomar under 25 år bör genomföras i avvaktan på att arbetsmarknadens parter förhandlar

fram en lönenivå som likställer ungdomarnas möjligheter på arbetsmarknaden med den äldre arbetskraftens.

- Rörligheten på arbetsmarknaden bör stimuleras.
- Krav på motprestation vid ekonomiskt stöd i form av samhällstjänst.
- Lagen om arbete i ungdomslag skall ändras så att arbetstiden förlängs och vidgar möjligheten att placera ungdomar i privata företag.
- Arbete i ungdomslag eller andra former av samhällstjänst skall tillgripas endast som en sista utväg att ge ungdomar sysselsättning när alla andra alternativa möjligheter inte kan stå till buds.
- Som en följd av det ökande åliggandet för kommunerna att ansvara för sysselsättning av arbetslösa ungdomar bör även de ekonomiska resurserna härför överflyttas från AMS. Samtidigt bör en översyn av berörda statsbidragsbestämmelser göras syftande till avreglering och minskad statlig styrning av kommunerna.

Hemställan

Mot bakgrund av det anförda yrkar vi
att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen
anförts om åtgärder mot ungdomsarbetslösheten.

Stockholm den 19 januari 1984

STEN SVENSSON (m)

BJÖRN KÖRLOF (m)

